

IMGB

Institut für Deutsches, Europäisches und Internationales
Medizinrecht, Gesundheitsrecht und Bioethik der
Universitäten Heidelberg und Mannheim

ORGAN VE DOKU NAKLİNDE TIP ETİĞİ VE TIP HUKUKU SORUNLARI

PROBLEMS OF MEDICAL ETHICS AND LAW IN ORGAN AND TISSUE TRANSPLANTATION

I. ULUSLARARASI TIP ETİĞİ VE TIP HUKUKU KONGRESİ BİLDİRİ KİTABI

**I. INTERNATIONAL CONGRESS ON MEDICAL ETHICS AND LAW
CONGRESS PROCEEDING BOOK**

Editörler-Editors

Prof.Dr. Ayşegül DEMİRHAN ERDEMİR

Prof.Dr. Öztan ÖNCEL

Doç.Dr. Zafer ZEYİN

Yrd.Doç.Dr.Hafize ÖZTÜRK TÜRKMEN

Arş.Gör.Vet.Hek. Sezer ERER

Uz.Dr. Hakan ERTİN

Uz.Dr. Elif ATICI

ORGAN AKTARIMI KONUSUNDA HUKUKÇULARIN GÖRÜŞLERİ

JURIST'S OPINIONS ON ORGAN TRANSPLANTATION

Oya Ögenler*
Handan Akın**
Selim Kadioğlu***

Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı
e-mail: selimkad@cu.edu.tr

* Tıp Doktoru, Biyofizik Bilim Uzmanı, Deontoloji ve Tıp Tarihi Doktora Öğrencisi.

** Deontoloji ve Tıp Tarihi Bilim Uzmanı.

*** Tıp doktoru, Aile Hekimliği Uzmanı, Deontoloji ve Tıp Tarihi Bilim Doktoru,
Yardımcı Doçent.

Summary

Transplanting an organ of a living or cadaveric donor instead of a non-functional organ in the body of a recipient, is not only a great success of modern medicine but also a very important social event which brings a lot of ethical discussions. Turkey, like any country, has a circumstance of its own about organ transplantations concerning its medical and social conditions. Determining the approaches of the different social groups about transplantation makes possible to understand and to analyze the present circumstance, and also facilitates to achieve the ideal one.

The field of law, as a main part of social structure, has a special and critical importance. The aim of this study is to compile and to evaluate the opinions of a part of Turkish jurists on organ transplantation. In a still continuing research, a questionnaire which contains four questions is applying to the lawyers, judges and public prosecutors of İçel, a middle-size country in southern Turkey. The first question of the questionnaire is about the necessity of permission in cadaveric donation. The second one is about acceptability of being a living donor for a close relative. Opinion of participants on giving some advantages for donors or their inheritors is asked in the third question. And the last question is about acceptability of being a cadaveric donor.

Özet

Vücutta işlevini yapamayan organların yerine canlı bir vericiden ya da kadavradan alınan sağlam ve görevi üstlenecek organların nakledilebilmesi, çağdaş tıbbın önemli başarılarından biri olmanın yanı sıra toplumsal açıdan da önem taşımakta ve bir dizi değer tartışmasını beraberinde getirmektedir. Ülkemizdeki medikososyal koşullarında ortaya çıkan organ nakliyle ilgili durum, kimi yönleriyle diğer ülkelerdekiyle farklı bir görünüm arz etmektedir. Bu bağlamda Türkiye genelinde farklı toplum kesimlerinin organ nakli konusundaki yaklaşımlarını belirlemek, hem var olan durumu anlayıp çözümlmek hem de istenilen-yeğlenen duruma ulaşma yolundaki ilerleyişi kolaylaştırmak yönünden önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, önemli bir toplumsal kurumun üyeleri olan hukuk camiası mensuplarının organ aktarımı konusundaki görüşlerinin derlenip değerlendirilmesidir. Halen devam eden araştırmaya çerçevesinde, organ aktarımının farklı biçimlerinin farklı etik boyutları hakkında hazırlanmış olan dört sorulu anket, Mersin Barosu'nun işbirliğiyle, meslek yaşamını İçel ilinde sürdüren avukatlara, hakimlere ve savcılara uygulanmaktadır. Sorularda ele alınmış olan konular, (1) beyin ölümü gerçekleşmiş kişilerin organlarının alınmasının izne tabi oluşu, (2) hasta bir yakını için canlı verici olmanın benimsenebilirlik durumu, (3) organ bağışında bulunanların veya varislerinin maddi kazanç sağlamasının kabul edilebilirliği ve (4) kadavra verici olma konusundaki bireysel yaklaşımdır.

Giriş

Vücutta işlevini yapamayan organların yerine canlı bir vericiden ya da kadavradan alınan sağlam ve aynı görevi üstlenecek organların nakledilebilmesi, çağdaş tıbbın önemli başarılarından biri olmanın yanı sıra toplumsal açıdan da önem taşımakta ve bir dizi değer tartışmasını beraberinde getirmektedir. Ülkemizin medikososyal koşullarında ortaya çıkan organ nakliyle ilgili durum, kimi yönleriyle diğer ülkelerdekilerden farklı bir görünüm arz etmektedir. Bu bağlamda Türkiye genelinde farklı toplum kesimlerinin organ nakli konusundaki yaklaşımlarını belirlemek, hem var olan durumu anlayıp çözümlenmek hem de istenen-yeğlenen duruma ulaşılması için ilerdeki ilerleyişi kolaylaştırmak yönünden önem taşımaktadır.

Materyal ve Metot

Bu çalışmanın amacı, önemli bir toplumsal kurumun üyeleri olan hukuk camiası mensuplarının organ aktarımı konusundaki görüşlerinin, yerel ölçekte belirlenmesi ve değerlendirilmesidir. Farklı toplum kesimlerinin temel biyoetik konuları hakkındaki görüşlerinin saptanması ve deneysel tartışmalarda öne sürülen tezlerin toplumsal realiteyle bağlantılı olarak gerekliliklerinin tespiti açısından önem taşımaktadır.

Araştırmanın üzerinde yürütüldüğü kitle, çalışma hayatını Mersin'de sürdüren hukukçulardan oluşmaktadır. Bu kişilerin 154'ü avukat, 14'ü hâkim, 15'i savcı, biri öğretim üyesi ve üçü noterdir. Nisan - Mayıs 2007 döneminde anket uygulamasına alınan ve yaş ortalaması 45 olan bu 187 kişinin 57'si kadın, 123'ü erkek olup yedi kişi formda cinsiyetini belirtmemiştir.

Veri toplama aracı olarak kullanılan dört sorudan her biri organ nakliyle ilgili bir sorudur. Sorular bu makalenin yazarlarından Handan Akın'ın yüksek lisans tezi için hazırlanmış olan biyoetik konularında görüş derlemeye yönelik anketin organ nakliyle ilgili kısmına ek olarak oradakinden farklı olarak beş cevap seçeneği (tamamen katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum) ikiye indirilmiştir (katılıyorum, katılmıyorum).

Sorularda ele alınan konular, (1) beyin ölümü gerçekleşmiş kişilerin organlarının alınmasının izne tabi oluşu, (2) hasta bir yakını için canlı verici olmanın benimsenebilirlik durumu, (3) organ bağışında bulunanların veya varislerinin maddi kazanç sağlamasının kabul edilebilirliği ve (4) kadavra verici olma konusundaki bireysel yaklaşımdır. Sorulardan önce yer alan demografik bilgiler kısmında ise katılımcılardan mezun oldukları fakülteleri, mezun oldukları yaşlarını bildirmeleri istenmiştir.

Araştırmada derlenen veriler SPSS 11.5 paket programına aktararak işlenmiş, istatistiksel değerlendirmede frekans, ortalama ve ki kare testi kullanılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

İlk soruda yer alan, "Organ nakli bazı kimseler için tek yaşam ümidi olduğundan, ölmüş kişilerin organları izinleri olmasa da aktarılabilir" ifadesine, anket uygulanan tüm hukukçuların % 40,1'i (75 kişi) "katılıyorum", % 58,8'i (110 kişi) "katılmıyorum" şeklinde yanıt vermiştir. İki kişi ise (% 1,1) soruyu yanıtsız bırakmıştır.

Çoğunluğun iznin şart olduğu görüşünü benimsemesinde, hukukçular açısından önemli bir referans olan geçerli yasal düzenlemenin bu yönde olmasının etkisi bulunduğunu düşünmek olanaklıdır. Bu bağlamda azınlıkta olanların oranının % 40 olması da dikkate değerdir.

Üzerinde anket uygulanan grubun cinsiyete, yaşa ve mesleklere göre belirlenmiş alt gruplarının birbirleriyle karşılaştırılması çerçevesinde saptanan istatistik açıdan anlamlı tek fark bu ilk soruya verilen cevapların dağılımında ortaya çıkmıştır. "Katılıyorum" yanıtı verenlerin yaş ortalamasının 40,64 olmasına karşılık, "katılmıyorum" yanıtı verenlerinki 36,63'tür. Bu noktada ilerleyen yaşın ve artan deneyimin geçerli kurallara zıt görüş belirtme yatkinliğini arttırdığı değerlendirilebilir.

Akın'ın tezi çerçevesinde yürütülen aynı soru setinin kullanıldığı araştırmada, üniversite öğrencilerinde izni gerekli görenlerin oranı % 40,6 ve görmeyenlerinki % 46,1 olarak bulunmuş, % 13,3'lük de bir kararsız oranı saptanmıştır. Toplum genelinin genç bir kesiti olan buradaki katılımcılarda, Mersinli hukukçuların aksine, izin aramama eğiliminin ağır bastığı görülmektedir.

İkinci soruda yer alan "Ameliyat olmayı ve uzun vadede bir takım sağlık sorunları yaşama olasılığını göze alamadığım için, ihtiyacı olan bir yakınımın böbreklerinden birini bağışlamayı kabul etmem" ifadesine, anket uygulanan tüm hukukçuların % 24,1'i (45 kişi) "katılıyorum", % 75,4'ü (141 kişi) "katılmıyorum" şeklinde yanıt vermiştir. Bu soruyu bir kişi (% 0,5) yanıtsız bırakmıştır.

Bu oranlar ülkemizde, dünya genelindekinin aksine, canlı vericiden organ bağışının daha yaygın oluşuyla uyumludur. Akın'ın çalışmasıyla karşılaştırma yapıldığında, bu sorudaki cevap dağılımlarının paralel olduğu görülmektedir. Ancak üniversite öğrencilerinin % 51,7'lik hayatın boyunca böbrek bağışını kabul etme oranı hukukçularinkine göre hayli düşüktür.

Üçüncü soruda yer alan "Organ bağışı yapan kişilere bu fedakârlıklarının karşılığı olarak para ödemesi, gerçekçi ve akla uygun bir yaklaşımdır" ifadesine, anket uygulanan tüm hukukçuların % 23,0'ı (43 kişi) "katılıyorum", % 73,8'i (138 kişi) "katılmıyorum" şeklinde yanıt vermiştir. Bu soru % 3,2 (6 kişi) ile en yüksek yanıtsız bırakılma oranına erişmiştir.

Organ bağışında bulunanlara, özellikle de canlı vericilere ödeme yapılması felsefi ve hukuki olarak kuvvetle reddedilen ancak pratikte çok kez ortaya çıkan ve bu çıkışlar bağlamında uluslararası hareketliliğe ve illegal tıbbi süreçlere zemin hazırlayan bir uygulamadır. Üzerinde tartışma uygulanan hukukçuların yaklaşık dörtte üçünün var olan yasal düzenlemeye taraftar olmasına karşılık yaklaşık dörtte birinin mevzuatta radikal bir değişiklik öngörmesi ve büyük olasılıkla kararsızlıktan kaynaklanan yüksek yanıtsızlık oranı dikkate değerdir.

Üçüncü soru çerçevesinde Akın'ın çalışmasıyla karşılaştırma yapıldığında, üniversite öğrencilerinde de ödemeye karşı olma eğiliminin ağır bastığı görülmektedir. Ancak bu kesimin % 22,2'lik karşı olma oranı hukukçularinkine göre daha düşük; % 28,2'lik karşı olmama ve % 49,6'lık kararsızlık oranları hukukçularinkine göre daha yüksektir.

Dördüncü soruda yer alan "Öldükten sonra aktarılması mümkün olan organlarımızın imzalı olan kişilerin tedavisinde kullanılmasını kabul ederim" ifadesine, hukukçuların % 78,8'i (37 kişi) "kattılıyorum", % 19,8'i (37 kişi) "katılmıyorum" şeklinde yanıt vermiştir. Bu soruya yanıt vermeyen kişi (% 1,6) yanıtı bırakmıştır.

Buradaki kabul oranının canlıya böbrek bağışını kabul etme oranına göre daha yüksek olması, kadavra verici olmanın özendirilmesine yönelik yaklaşım çerçevesinde olumlu bir göstergedir.

Akın'ın çalışmasında dördüncü soruya verilen cevapların dağılımı incelendiğinde, öldükten sonra organ bağışında bulunmayı kabul edenlerin oranının % 73,2 ve kabul etmeyenlerin oranının % 9,9 olduğu görülmektedir. Kararsızlar nedeniyle hem kabul etme hem de kabul etmeme oranlarının hukukçularınkinin altında kaldığı görülmektedir. 2000 yılında Kayseri'de tıp fakültesi son sınıf öğrencileri üzerinde yürütülen bir çalışmada ise öldükten sonra organlarını bağışlamayı kabul edenlerin oranı % 72,3 olarak belirlenmiştir. Kabul etmeyenler % 26,2 ve kararsızlar % 1,5 oranındadır. Her üç çalışmanın sonuçları paralel olmakla birlikte, en yüksek bağış oranına eğilimi hukukçularda saptanmıştır.

Sonuç ve Öneri

Hukukçuların organ nakli ile ilgili görüşlerinden derlenen veriler genel olarak değerlendirildiğinde, kadavradan organ naklinde izin aranması gerektiği görüşünün ağır bastığı; bir yakınına bağışarken böbrek bağışında bulunmanın ve öldükten sonra kadavra donör olmanın yüksek oranda kabul edilmediği; organ bağışı karşılığı para ödenmesinin çoğunluk tarafından kabul edilemez bulunduğu görülmektedir. Üzerinde araştırma yürütülen hukukçuların çoğunluğunun izin ve ödeme konularında var olan yasal düzenlemelerle uyumlu görüş bildirmiş olması söz konusudur. Bununla birlikte her iki konuda da mevzuat değişikliğinden yana olanlar azımsanmayacak orandadır.

Literatürde fazla sayıda benzer çalışma bulunmamasından ötürü, sonuçların karşılaştırılması olarak değerlendirilmesi derinleştirilememiştir. Üniversite öğrencileri üzerinde yürütülen bu çalışmanın sonuçları, genel olarak araştırma bulgularıyla uyumludur.

Bu çalışmanın temel amacı, biyoetik tartışmalarının toplumsal koşulları ve beklentileri dikkate alarak sürdürülmesine katkı sağlamaktır. Böyle bir amacın gerçekleşebilmesi için benzer çalışmaların değişik kesimler üzerinde, hem organ nakli hem de diğer biyoetik konularında yürütülmesi gerekmektedir.

Teşekkür

Araştırmanın yürütülmesi aşamasındaki katkıları için Mersin Barosu Başkanlığı'na, Av Uğur Uğuz'a, Av Ayfer Dirim'e, Savcı Sabahattin Öztemiz'e, Dr Emine Günay (Ağır) Çileli'ye, istatistik değerlendirme aşamasındaki katkıları için Dr Gülçin Ertürk Yapıcı'ya teşekkür ediyoruz.

Kaynaklar

1. Akın H. Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi ve Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Temel Biyoetik Konuları Hakkındaki Görüşleri. Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Adana, 2007.
2. Naçar M, Çetinkaya F, Kanyılmaz D, Tokgöz B, Utaş C. Hekim Adaylarının Organ Nakline Bakış Açılırları. Türk Nefroloji ve Transplantasyon Dergisi, 2001; 10 (2); 123-128.